

Úvod do mediteránních studií

Pojem „mediteránní“

1. vychází z latinského adjektiva *mediterraneus*, složeného ze dvou slov: *medius*: střední a *terraneus*: zemský (toto slovo je odvozeno ze substantiva *terra*)
2. neoznačuje ovšem „Střední zemi“, chcete-li „Středozem“, nýbrž moře, které leží „uprostřed země“, je tedy obklopeno pevninou (logičtěji působí německý výraz pro Středozevní moře, který je *das Mittelmeer*); spojení s pojmem moře je „hydrologického“ původu: středozevní moře je totiž jakékoli moře, jehož výměna vodní masy s oceánem je z důvodu obklopení pevninou omezená a také cirkulace vody se neřídí vzdušnými proudy, nýbrž rozdíly v teplotě a salinitě

Středozevní moře

je významný geografický i kulturně-historický prostor.

1. geografie a oceánografie:

- jedná se o vnitřní moře Atlantického oceánu (propojuje tři kontinety: Evropu, Asii a Afriku)
- s Atlantickým oceánem je spojeno Gibraltarským průlivem (v antice tzv. Héraklovy sloupy, v 8. stol. arabská pevnost Džebel Tarik), s mořem Černým průlivy Dardanely a Bospor (přesněji: Dardanely, v antice Hellespont, spojují Egejské a Marmarské moře, to je potom spojeno s Černým mořem Bosporem, tj. „volským brodem“), s Rudým mořem (a tím i Indickým oceánem) je spojeno umělým Suezským průplavem
- rozloha SM je 2 600 000 km²; největší hloubka 5 121 m (hlubina Kalypsó v Iónském moři); teplota i salinita směrem k východu stoupá (11-16°C v zimě, 20-28°C v létě; 3,6-3,95 ‰); délka pobřeží je 46 000 km
- zahrnuje řadu menších moří, zálivů, ostrovů či poloostrovů (moře: Alboranské, Baleárské (Katalánské), Ligurské, Jaderské, Iónské, Egejské, Marmarské; největší ostrovy: Z: Ibiza, Mallorca, Menorca; Střed: Sardínie, Korsika, Sicílie, Malta; V: Kypr, Kréta, Euboia, Rhodos, Chios, Kefalonia, Korfu; poloostrovy: Pyrenejský, Apeninský, Balkánský, Malá Asie)
- mělká podmořská brázda (geograficky Sicilská úžina mezi Sicílií a Tunisem) rozděluje SM na dvě části: Západní (850 000 km²) a Východní (1 650 000 km²)
- SM se dotýká 21 uznaných států: 12 evropských (Španělsko, Francie, Monako, Itálie, Malta, Slovinsko, Chorvatsko, Bosna a Hercegovina, Černá Hora, Albánie, Řecko a Kyperská republika); 4 asijské (Turecko, Sýrie, Libanon, Izrael); 5 afrických (Egypt, Libye, Tunisko, Alžírsko, Maroko); v různé míře uznaná autonomní teritoria: Zamořské území Spojeného království Gibraltar, španělské enklávy Ceuta a Melilla, britské suverénní vojenské základny Akrotíri a Dekéleia, Palestinská autonomie, Severokyperská turecká republika
- v širším slova smyslu jsou ale středomořské i jiné státy (např. Portugalsko či Srbsko)

2. historie středomořských kultur:

- počátky civilizace ve Středomoří leží na východě v oblasti tzv. „úrodného půlměsíce“ (v Mezopotámii je prvním státním celkem Sumerská říše: už 3. tisíciletí př. Kr., poté Akkadská a Babylonská; další osídlenou oblastí byla delta Nilu: Egyptská říše; dále Kypr; Kréta: minojské a později mykénské paláce; do hry vstupují ovšem i další asijské říše: Chetitě, Frýgové, Assyřané, Médové, Foiničané...)

- postupně rozkvétají jednotlivé řecké poleis, souběžně s nimi roste vliv Foiníčanů: obě kultury kolonizují postupně celé Středomoří; na Východě se postupně vzrůstá Perská říše (od. 8. stol. př. Kr.)

- řecké městské státy ovládnou makedonští králové a Alexandr Makedonský rozšíří řecké území přes Egypt, Foiníki, Persii až k Indii; nástupci Alexandra si tuto říši rozdělují (4.-2. stol. př. Kr.)

- od Řeků přejímá dominanci ve Středomoří Řím, asi největším protivníkem na Z se stane původní foinická kolonie Kartágo, na V Persie; Římané ovládnou celé Středomoří, na Východ jejich území končí Mezopotámií, svou moc ovšem úspěšně nasměrují na SZ

- Středomoří zasahuje „stěhování národů“, římské imperium se dělí na východní a západní; na východě Byzantská říše (krátkodobě ovládne i Afriku), je ovšem postupně oklešťována Araby (ovládnu Persii, Egypt, Maroko...) a o část území ji připravují Slované, na západě navážou na římský stát Frankové vytvořením „Svaté říše římské“, ovšem i zde mnohá území ovládnou Arabové (Pyrenejský poloostrov) (od 5. stol.)

- ve středověku postupně narůstá vliv italských námořních republik (Benátky, Janov: vrchol 11.-15. stol.), od východu zase Osmanské říše (obsazuje „slovanský Balkán“ i řeckou Byzanc), severní Afrika zase bohatne díky obchodu s Orientem

- Portugalsko nachází nové námořní cesty za obchodem: stává se dominantní západní mocností, oslabuje S. Afriku, která podléhá Osmanské říši stejně jako Byzantská říše (15. stol.)

- v další fázi se dělí o moc a vliv ve Středomoří Španělsko a Osmanská říše (16./17. stol.)

- v 18. století roste ve Středomoří vliv západoevropských zemí, italská města naopak vliv ztrácejí, stejně jako Osmanská říše (zejm. díky Rakousku a Rusku; Řecko se ovšem osvobozuje až 1829)

- v 19. století (a na poč. 20.) si evropské státy „rozdělují“ Severní Afriku: vytvářejí kolonie (Francie kolonizuje Alžírsko a Tunisko), Velká Británie Egypt, Itálie Libyi)

- Osmanská říše ve Středomoří končí po 1. světové válce: její území si dělí Francie a Velká Británie

- 1922 získává nezávislost Turecko a Egypt, 1951 Libye, 1956 Tunisko, 1962 Alžírsko

- oblast Palestiny: od 19. stol. sionistické hnutí; po 1. sv. válce vzniká Mandát Palestina; po 2. sv. válce je rozdělen na arabskou a židovskou část (nesouhlas Ligy arabských států): 1948 vyhláší nezávislost Izrael (oblast dodnes v napětí a často i ve válce)

3. současnost:

- pokus zavést mezinárodní dialog a organizaci Středomoří: 1994 Středomořské fórum a Meziparlamentní unie; 1995 1. euro-mediteránní konference v Barceloně (Barcelonská deklarace: partnerství); 2006 Parlamentní sněm Středomoří (PAM; 2007 na Maltě zřízen Generální sekretariát); 2008 Mediteránní unie